

МАКТАБ ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМИ СИФАТИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ОНГЛИ ИНТИЗОМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Саторов Сардор Абдимуратович

Термиз давлат педагогика институти кафедра мудири

АННОТАЦИЯ

Мақолада интизом ва онгли интизом тушунчалари муҳокама қилинади. Мактабнинг ўқув жараёни доирасида ўқувчиларнинг онгли интизомини шакллантиришнинг аҳамияти, ўқувчининг ўқув жараёнининг ўзи ҳақида хабардорлиги сифатида асосланади.

Калит сўзлар: интизом, онгли интизом, ўқувчилар, мактаб.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрены понятия дисциплины, дисциплинированности и сознательной дисциплины. Обоснована значимость формирования сознательной дисциплины учащихся в рамках воспитательного процесса школы как осознания ребенком самого хода процесса обучения.

Ключевые слова: дисциплина, дисциплинированность, сознательная дисциплина, учащиеся, школа.

ABSTRACT

In this article concepts of discipline, discipline and conscious discipline are considered. The importance of formation of conscious discipline of pupils within educational process of school as understanding by the child of the course of process of training is proved.

Keywords: “discipline”, “discipline”, “conscious discipline”.

Маълумки, мактабдаги тартиб–интизомнинг ҳолати ва ўқувчиларнинг интизом даражаси жамоанинг тўғри ташкил этилиши, синфда моҳирона ўқитиш, мактаб ташкилотларининг фаоллиги, мактабнинг умумий маданияти, мактаб, оила ва жамият таъсирининг бирлиги билан белгиланади. Юқори даражадаги интизом ва интизом нафақат индивидуал таъсир чоралар, балки яхлит мактаб ўқув жараёнининг кўп қиррали ҳаётининг натижасидир.

Педагогик адабиётларда “интизом” тушунчаси куйидагича кўриб чиқилади:

Ўз–ўзини, ҳаракатини, ҳис–туйғуларини, фикрларини назорат қила олиш; жамоанинг иродасига бўйсунтириш [1, 12–бет];

Ўқувчилар томонидан муайян ҳулқ–атвор қоидаларига риоя қилиш [5, 87–бет];

Ўқувчилар томонидан ўқитувчи ва синф жамоасининг талабларини виждонан бажариш [4, 11–бет].;

Ўқувчиларнинг мактабда ва мактабдан ташқари ўзини тутиш қоидаларига риоя қилишлари [8, 25–бет];

шахс томонидан мустаҳкам ўрнатилган ва мазмунли тартиб, унга ўз хатти–ҳаракатларини ва бошқа одамларнинг хатти–ҳаракатларини баҳолашга ёрдам беради; ушбу буйруққа бўйсунтириш [9, 33–бет].

Бу ўқувчида вазминликни, ўзини тута билишни рағбатлантиради, хатти–ҳаракатлар ва ҳис–туйғуларни назорат қилиш қобилиятини шакллантиради, камчиликларни бартараф этиш ва ҳулқ–атвор маданиятини ошириш учун шароит яратади. Шундай қилиб, интизом мактабни мустаҳкамлашда, мактаб ҳаётининг барча жабҳаларини қамраб олишда, таълим ва тарбия жараёнига киришда жуда муҳим рол ўйнайди.

Мактаб интизоми – бу интизомнинг ўзига хос, сифат жиҳатидан ноёб соҳаси. Интизом масалалари ўқув фаолиятининг мақсадига қараб ҳал қилинади. Шунингдек, мактаб интизомининг хусусиятлари ўқувчиларнинг ёшига қараб фарқланади. Мактаб интизомининг учта жиҳати мавжуд:

ўқувчининг ўқишга муносабати билан боғлиқ қоидаларга риоя қилишни талаб қилувчи таълим интизоми;

шахсий ҳулқ–атвор интизоми;

ўқувчилар томонидан давлат топшириқларини бажаришни назарда тутувчи давлат вазифалари интизоми.

Мактаб интизомининг ушбу уч жиҳати биргаликда ўқувчининг шахсий ва жамоат бурчига муносабатини шакллантиради [7, 77–бет].

Интизом қоидалари ўқувчиларнинг ҳулқ–атворида мустаҳкамланади ва унинг барқарорлигини белгилайди. Ўқувчи онгини ўзгаришларга бўйсундириб, интизом шахс хусусиятини, характер хусусиятини, шахсий сифат – интизомни шакллантиради. Асосан, таълим ўқувчиларда ижтимоий меъёр ва қоидаларни онгли равишда амалга оширишни акс эттирувчи интизомни ривожлантиришга қаратилган. Бу фикрнинг доимий кескинлигини талаб қилмайди – бу фуқаролик, сиёсий, ахлоқий, ҳуқуқий ҳуқуқ ва мажбуриятларга муносабатни тавсифловчи аллақачон шаклланган фикрлаш ва ҳаракат услубига мувофиқ ҳаракат қилиш одатининг натижасидир. Ушбу ўрнатилган муносабат туфайли ўқувчи турли вазиятларда тўғри ва оқилона хатти–ҳаракатни топади. Тартиб–интизом сабр–

тоқат, қатъият, матонатни назарда тутса, у кучли ирода тамойилига асосланган бўлса, у мулоқот учун зарур бўлган бошқа ахлоқий одатларни ҳам ўз ичига олади.

З.Ф.Орехова ўқувчининг онгли интизомини тарбиялашда меҳнатсеварликка, аниқликка, буйруқ ва кўрсатмаларга амал қилиш одатига эътибор қаратиш лозим, деб ҳисоблайди. Меҳнатсеварлик – интизомли ўқувчининг зарур фазилатлари бўлиб, улар учун ақлий ва жисмоний меҳнатга муҳаббат, билимларни ўзлаштириш учун тизимли меҳнат қилиш ўқувчининг асосий бурчидир [6, 12–бет].

Онгли интизом давлат муассасаси фаолияти ва ўрта таълим олдига қўйилган вазифаларни муваффақиятли амалга оширишнинг энг муҳим шартидир.

“Онгли интизом” тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин:

хулқ–атвор қоидаларини онгли равишда амалга ошириш, ўрганишга ижобий ва масъулиятли муносабатда бўлиш, ҳар қандай муҳитда ўз хатти–ҳаракатларини бошқариш асосида шаклланган шахс сифати.

ўқувчининг интизом ҳақидаги умумий қоидаларни билиши, унинг жамиятдаги мақсади, мактабда, уйда, жамоат жойларида ўзини тутиш талаблари, нормалари ва қоидаларидан хабардорлиги;

қоидаларга қатъий ва тўғри риоя қилиш кераклигига ишонч;
фаол ҳаётий позициянинг намоён бўлиши[4, 56–бет].

Мактабда ўқувчиларнинг онгли интизомини шакллантириш даражаси қуйидаги кўрсаткичлар билан белгиланади:

ўқувчиларнинг хулқ–атворда интизомга риоя қилиш зарурлигини тушунишлари;

ривожланишга тайёрлик ва ижтимоий талаблар ва меҳнат интизومي қоидалари, ўқитиш зарурати;

хулқ–атворда ўзини ўзи бошқариш;

ўқувчилар жамоасининг умумий интизомини бузиш билан, бошқаларнинг интизомсиз ҳаракатларига қарши кураш.

Мактаб ўқувчиларини ахлоқий тарбиялаш масалалари билан шуғулланган таниқли маҳаллий олимлардан бири В. Э. Гуриннинг фикрича, ўқувчилар шахсини тарбиялашда кўрсаткичлар сифатида қуйидагилар ажралиб туради:

объектив зарурат, юзага келадиган қарама–қаршилиқлар, эҳтиёжлар, мотивларни англаш асосида фаолият ва хатти–ҳаракатларнинг мақсадларини шакллантириш;

ахлоқий ва иродавий фазилатларнинг юқори даражада ривожланиши;

хатти–ҳаракатларнинг мақбул ахлоқий–иродавий ўзини ўзи бошқариш қобилияти ва тайёрлиги;

вазиятларни ҳал қилишда кўп қиррали хулқ–атворли тажриба мавжудлиги; ҳаракатни танлашга онгли муносабат [1, 53–бет].

Ўқувчиларнинг онгли интизомининг моҳияти ҳақида гапирганда, у мактабда ўрнатилган хулқ–атвор қоидалари ва тартиб–қоидаларини билиш, уларнинг зарурлигини тушуниш ва уларни амалга оширишнинг қатъий, барқарор одатидан иборат эканлигини унутмаслик керак. Онгли интизом ўқувчи интизомнинг муҳимлигини англашини, ўрганиш учун зарур шартлардан бири сифатида тартибни ўз ичига олади [2, 150–бет].

Онгли интизомни тарбиялашнинг асосий усули – бу ўқув фаолиятини асосий мақсади муайян хулқ–атвор қоидаларини амалга оширишдир.

Онгли интизомни самарали тарбиялашнинг асосий шартларидан бири бу режимга риоя қилишдир, бу нафақат тананинг физиологик функцияларига ижобий таъсир кўрсатади, балки муайян хатти–ҳаракатлар услубига кўникиш, интизомий талабларни бажариш кўникма ва малакаларини шакллантириш катта интизомий рол ўйнайди [8, 38–бет].

Мактаб ўқувчиларининг онгли интизомини шакллантиришда синфдаги ахлоқий–психологик муҳит муҳим рол ўйнайди. Психологик муҳит ёки дарснинг микроклими – бу ўқувчилар ва ўқитувчининг ҳиссий–психологик ҳолати бўлиб, у оптимистик сифатида тавсифланади, дарс ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги, ўқувчиларнинг ўзлари ўртасидаги мулоқот қувончи, қувноқлик ва ишонч, ўзаро тушунишни ҳис қилади.

Дарснинг “соғлом” микроклими ўқувчилар ўқитувчидан кўрқувни ҳис қилмасликлари, улар ўзларига ишончлари ва ўқитувчи ва синфдошлари томонидан тушуниш ва қўллаб–қувватлашга ишонишлари билан тавсифланади. Шу билан бирга, яхши микроклим ўқитувчининг ўқувчиларга юқори талаблари билан тавсифланади. Синфдаги носоғлом иқлим – бу пессимистик кайфият, ўқувчиларнинг ноаниқлиги, зерикиш, асабийлашиш ва кўрқув.

Ижобий микроклим шароитида ўқувчилар нафақат дарсда яхшироқ ва самарали ишлайдилар, ўқув материални ўзлаштирадидилар, улар намунали хулқ–атвори билан ажралиб турадилар, балки улар камроқ чарчайдилар. Синфдаги ноқулай муҳит мактаб ўқувчиларининг руҳиятига салбий таъсир кўрсатади, уларни руҳий зўриқиш ҳолатига, интизомнинг қўпол бузилишига олиб келадиган руҳий стрессга олиб келади.

Илмий педагогик адабиётларда “интизом” тушунчаси кўпинча бир тартибли, яъни интизом объектив ҳодиса бўлиб, интизомни билдирувчи ҳодиса сифатида қўлланиши сабабли “интизом” атамасини қўллашни мақсадга мувофиқ, деб биламиз. Ўқув жараёнида интизомни шакллантиришга тарбиявий характердаги турли ҳаракатлар қаратилган.

“Интизом” ва “онгли интизом” тушунчаларини очиб беришда биз кўриб чиққан турли ёндашувлар ўқувчиларни ахлоқий тарбиялаш жараёнини яхшироқ тушунишга имкон беради, мактабдаги барча тарбиявий ишларни, айниқса, ўқувчилар жамоасини шакллантиришнинг дастлабки босқичида янада самарали куришга имкон беради. Шу билан бирга, ўқув юктамаси, дам олиш ва дарсдан ташқари ишлар устидан назоратни амалга ошириш; ўқитувчиларнинг ўқувчиларга эҳтиёткорлик ва ҳурмат билан муносабатда бўлишини таъминлаш каби режимни яхшироқ ташкил қилиш имконини беради. Акс ҳолда ўқувчилар бошқалар билан мулоқот қилишда қийинчиликларга дуч келишади, онг ва хатти–ҳаракатлар ўртасидаги зиддиятларга дуч келишади, бунинг натижасида ижтимоий мослашув ривожланиши мумкин.

Бизнингча, онгли интизом таълим мазмуни ва шаклланининг замонавий моделини ишлаб чиқишда, ўрта таълимни модернизация қилиш талабларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги тавсияларни бериш мумкин:

ўқув фаолиятига юқори даражадаги мотивацияни, билимга бўлган эҳтиёжни шакллантириш, ўз–ўзини тарбиялаш;

мамлакат ҳаётида бевосита ижтимоий ва ижодий иштирок эта оладиган, воқеликни ўзгартира оладиган фаол, ижодкор, интизомли фуқаро бўлиш истагини шакллантириш;

ўқувчилар ўзларининг таълим ва когнитив фаолияти натижаларини ва уларнинг хатти–ҳаракатларини баҳолаш имкониятини бериш;

ўқувчиларни ҳаёт ва касбий ўзини ўзи белгилаш жараёнида билим, меъёр ва кадрятларни мустақил равишда кашф этишга, ҳаёт учун зарур бўлган шахсий хусусиятларнинг мустақил ривожланишига тайёрлаш.

Ўқувчиларнинг қонунга ҳурмати хулқ–атвор қоидаларига онгли равишда риоя қилиш, интизом, мактаб режимини бузишга қарши курашиш, ўқув жараёнини ташкил этишда педагогик жамоага ёрдам беришдан иборат. Улар ўзларининг хулқ–атвори, илм олишга бўлган муносабати нафақат шахсий иши эканини, виждонан ўқиш, ўзини намунали тутиш, ўзгаларни нолайоқ ишлардан қайтариш уларнинг фуқаролик бурчи эканлигини чуқур англаб етишлари керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Гурин В. Е. Дифференцированный и индивидуальный подход к старшеклассникам в процессе нравственного воспитания // Современные проблемы школьной и вузовской педагогики. М.; Краснодар, 2008.
2. Жидкоблинов М. А. Основной принцип дисциплинирования. М., 1999.
3. Музальков А. В. Воспитание сознательной дисциплины учащихся. Елец, 2001.

4. Орехова З. Ф. Воспитание дисциплинированности учащихся на уроке. М., 2003.
5. Пинт А. О. О воспитании сознательной дисциплины у учащихся. Свердловск, 2005.
6. Раскин Л. Е. Влияние детского коллектива на воспитание сознательной дисциплины. М., 1998.
7. Дехканбаева З.А. Интизомсиз ўсмирлар диагностикаси (услугий қўлланма). – Тошкент: ЎзПФТИ, 2015. – 84 б.
8. Рашидов Х.Ф., Мусурманов Р., Дехканбаева З., Зокиров А.А., Алимходжаева С. Дарс интизомига салбий муносабатдаги болаларга нисбатан конструктив таъсир этишнинг назарий ва методологик асослари. – Т.: «Ноширлик ёғдуси», 2015 йил. –187 с.